

ВПЛИВ УРОЖАЙНОСТІ ТА СПЕЦІАЛІЗАЦІЇ НА ЕКОНОМІЧНУ ЕФЕКТИВНІСТЬ ЗЕРНОВИРОБНИЦТВА

©2018 СОЛОВЕЙ І. С., СОЛОВЕЙ І. М.

УДК 631

Соловей І. С., Соловей І. М. Вплив урожайності та спеціалізації на економічну ефективність зерновиробництва

У статті досліджено вплив спеціалізації та врожайності зернових і зернобобових культур на економічну ефективність функціонування галузі на аграрних підприємствах Тернопільської області. Доведено, що рівень спеціалізації в господарствах області за питомою вагою зерна у вурчці від реалізації продукції за 2011–2015 рр. та ефективність виробництва зерна є досить високими. Дослідження довели, що, незважаючи на організаційно-економічні труднощі сучасного типу господарювання, у Тернопільській області зернове виробництво є основною спеціалізацією більшості сільськогосподарських підприємств і є їх основним джерелом доходів. Запропоновано шляхи підвищення економічної ефективності зерновиробництва області.

Ключові слова: галузь зернового господарства, розвиток конкурентоспроможності, зерновиробництво, спеціалізація, урожайність, економічна ефективність.

Табл.: 2. **Бібл.:** 9.

Соловей Ірина Степанівна – здобувач, кафедра обліку і економіко-правового забезпечення агропромислового бізнесу, Тернопільський національний економічний університет (вул. Львівська, 11, Тернопіль, 46020, Україна)

E-mail: Iryna_1978@ukr.net

Соловей Іван Михайлович – кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри електротехнологій та експлуатації енергообладнання, Бережанський агротехнічний інститут (вул. Академічна, 20, Бережани, Тернопільська область, 47501, Україна)

УДК 631

UDC 631

Соловей И. С., Соловей И. М. Влияние урожайности и специализации на экономическую эффективность зернопроизводства

В статье исследовано влияние специализации и урожайности зерновых и зернобобовых культур на экономическую эффективность функционирования отрасли на аграрных предприятиях Тернопольской области. Доказано, что уровень специализации в хозяйствах области по удельному весу зерна в выручке от реализации продукции за 2011–2015 гг. и эффективность производства зерна достаточно высоки. Исследования доказали, что, несмотря на организационно-экономические трудности современного типа хозяйствования, в Тернопольской области зерновое производство является основной специализацией большинства сельскохозяйственных предприятий и является их основным источником доходов. Предложены пути повышения экономической эффективности зернопроизводства области.

Ключевые слова: отрасль зернового хозяйства, развитие конкурентоспособности, зернопроизводство, специализация, урожайность, экономическая эффективность.

Табл.: 2. **Библ.:** 9.

Соловей Ирина Степановна – соискатель, кафедра учета и экономико-правового обеспечения агропромышленного бизнеса, Тернопольский национальный экономический университет (ул. Львовская, 11, Тернополь, 46020, Украина)

E-mail: Iryna_1978@ukr.net

Соловей Иван Михайлович – кандидат технических наук, доцент, доцент кафедры електротехнологій та експлуатації енергообладнання, Бережанський агротехнічний інститут (ул. Академічна, 20, Бережани, Тернопільська область, 47501, Україна)

Solovei I. S., Solovey I. M. The Impact of Yield Capacity and Specialization on the Economic Efficiency of Grain Production

The article researches the impact of specialization and yield capacity of cereals and legumes on the economic efficiency of the functioning of the relevant industry branch in the agrarian enterprises of Ternopil region. It has been proved that the level of specialization in farms of the region as to the specific weight of grain in revenues from the sale of products for 2011–2015 and the efficiency of grain production are sufficiently high. Research has proved that despite the organizational and economic difficulties of the modern type of economy, in the Ternopil region grain production is the main specialization of most agricultural enterprises and is their main source of income. Ways of increase of economic efficiency of the grain production in the region have been suggested.

Keywords: grain economy branch, development of competitiveness, grain production, specialization, yield capacity, economic efficiency.

Tbl.: 2. **Bibl.:** 9.

Solovei Iryna S. – Applicant, Department of Accounting and Economic and Legal Support of Agro-Industrial Business, Ternopil National Economic University (11 Lvivska Str., Ternopil, 46020, Ukraine)

E-mail: Iryna_1978@ukr.net

Solovey Ivan M. – PhD (Engineering), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Electrical Engineering and Operation of Power Equipment, Berezhany Agrotechnical Institute (20 Akademichna Str., Berezhany, Ternopil region, 47501, Ukraine)

Головною проблемою національної аграрної економіки є забезпечення і підвищення конкурентоспроможності зернового господарства, тому що зерно має стратегічне значення на внутрішньому аграрному ринку, є провідним експортним товаром вітчизняного агропромислового бізнесу.

При цьому склалася позитивна динаміка, а саме: зростання частки зерна в експортному потенціалі [9]. А тому зростання конкурентоспроможності зернової продукції, підвищення рівня економічної ефективності функціонування галузі значною мірою визна-

чатиме конкурентоспроможність України як держави на світовому аграрному ринку [5].

У працях багатьох відомих українських і зарубіжних учених висвітлено питання економічної ефективності та конкурентоспроможності зернової продукції, розробки та обґрунтування механізму ефективного функціонування та показники оцінки рівня конкурентоспроможності зернового господарства. Зокрема, йдеться про праці Бойка В., Власова В., Гейця В., Кобути І., Лобаса М., Маліка М., Макаренка П., Сайка В., Саблука П., М. Портера, К. Сімсона,

Ф. Котлера та інших. Проте недостатньо проводилися дослідження конкурентоспроможної продукції зернового господарства на регіональному рівні, а також мало приділено уваги безпосередньому впливу рівня спеціалізації та врожайності зернових і зернобобових культур на економічну ефективність функціонування галузі в аграрних підприємствах.

Питання підвищення конкурентоспроможності зерна як основи ефективного функціонування галузі та формування стабільного продовольчого ринку є надзвичайно актуальними.

Мета статті – висвітлити вплив урожайності та спеціалізації на економічну ефективність, розвиток конкурентоспроможності галузі зернового господарства регіону.

Зростання світових потреб у зерні значною мірою вплинуло на організацію виробництва зерна в Україні. Україна – одна з небагатьох країн світу, які мають не тільки відповідні земельні природно-кліматичні ресурси, але ще і нереалізований потенціал значного збільшення виробництва зерна. Як свідчить практика виробництва зерна, сьогодні передові технології виробництва зерна та фактор урожайності в країні знаходяться на стадії активної розробки.

У переважній більшості країн світу виробництво зерна традиційно належить до провідних галузей сільського господарства. Основу сільськогоспо-

дарського виробництва в Україні теж складає зернове господарство як постачальник сировини для виробництва основних цінних продуктів харчування людей, головний і незамінний корм для тварин, а також сировина для промислової переробки.

Зернове господарство в Україні має важливе соціально-економічне і політичне значення для розвитку національної економіки, забезпечення продовольчої безпеки держави. Рівень розвитку зернового господарства напряму залежить від обсягів виробництва зерна, що визначається їх урожайністю, структурою та розмірами посівних площ [2].

Вплив урожайності пшениці на економічну ефективність в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області наведено в *табл. 1*.

На ефективність вирощування пшениці в сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області впливає дуже багато чинників, зокрема низька ціна реалізації, та ряд економічних, організаційних і технологічних причин. З *табл. 1* видно, що збільшення урожайності тісно пов'язане із агрономічною оцінкою ґрунтів. Крім того, на урожайність пшениці потужний вплив здійснює інтенсифікація, тобто збільшення витрат в розрахунку на 1 га зібраної площі (насіння, добрива, засоби захисту рослин тощо). Зростання економічної ефективності виробництва зерна пшениці та рентабельність виробництва, повна собівартість і ціна 1 ц реалізованої пшениці є го-

Таблиця 1

Економічна ефективність виробництва зерна пшениці залежно від її урожайності в підприємствах Тернопільської області (2011–2015 рр.)

Показник	Групи підприємств за урожайністю пшениці, ц/га				
	I до 30	II 30,1–50	III 50,1 і більше	у т. ч. підприємства районів	
				Підволочиського (кращий за 2014 р.)	Кременецького (гірший за 2014 р.)
Кількість районо-років, од.	59	699	237	19	7
Урожайність пшениці, ц/га	26,9	41,2	58,3	72,0	52,0
Агрохімічна оцінка ґрунтів, бал	35	30	41	51	31
Внесено коштів на 1 га зібраної площі пшениці, грн	3595	5900	8658	9556	3406
Продано зерна, на 1 га зібраної площі, ц	20,2	30,6	39,8	51,7	16,4
Повна собівартість 1 ц проданої пшениці, грн	157,21	168,25	174,67	172,58	385,93
Ціна 1 ц проданого зерна, грн	149,10	195,44	189,24	186,55	213,22
Маса прибутку (збитку), грн:					
на 1 ц проданого зерна	-8,11	27,19	14,57	13,97	-172,71
на 1 га зібраної площі	-164	832	580	722	-2832
Коефіцієнт дохідності зерна пшениці, балів	0,95	1,16	1,08	1,08	0,55
Рентабельність збуту зерна пшениці, %	-5,2	16,2	8,3	8,1	-44,8

ловними чинниками економічної ефективності та конкурентоспроможності зерна. Отже, зменшення собівартості 1 ц зерна шляхом раціонального використання наявних ресурсів та підвищення ціни реалізації на основі поліпшення якісних параметрів зерна, місця збуту зерна є головними чинниками збільшення маси прибутку, дохідності та конкурентоспроможності зернової галузі підприємства.

Дослідженнями виявлено ще дуже важливу проблему, а саме: в аграрних підприємствах дуже низький рівень виробничої інфраструктури в зерновому господарстві, що зумовлює значні витрати на збут зерна і призводить до збитковості зернової галузі. Для прикладу, у господарствах Кременецького району, як видно з табл. 1, повна собівартість 1 ц реалізованої пшениці у 2014 р. становила 385,93 грн, або у 5,9 разу більше, ніж виробнича собівартість зерна. Це свідчить про те, що значна частина витрат припадає на збут зерна. Так, наприклад, частка витрат на збут 1 ц пшениці у 2014 р. у господарствах становила: у Лановецькому районі – 45,6%, Підволочиському – 23,3%, у Бережанському – 31,4%. Наведені цифри свідчать про те, що безпосередньо в аграрних підприємствах необхідно створювати виробничу інфраструктуру (сушіння зерна, логістика тощо).

Пріоритетами розвитку зернового господарства Тернопільської області є забезпечення нарощування виробництва високоякісного, конкурентоспроможного зерна, стримування негативних процесів у сфері реалізації та просування товару до споживача, подолання недоліків в організації здійснення аграрної реформи як на макро-, так і на мікрорівнях господарської діяльності [6]. А основна мета стратегії розвитку зерновиробництва в області має полягати у здійсненні з боку держави певних трансформаційних заходів, дійових та ефективних методів, способів і механізмів, які б забезпечили переведення основних галузей аграрної сфери на модель сталого інноваційного нарощування виробництва, підвищення економічної ефективності продукції [3].

Підвищувати врожайність зернових культур у Тернопільській області можна за рахунок використання резервів виробництва, що пов'язані з інтенсифікацією галузі зерновиробництва, а саме: внесення науково обґрунтованих доз мінеральних добрив, застосування засобів захисту і регуляторів росту рослин; використання сортів і гібридів інтенсивного типу по кращих попередниках; зменшення втрат врожаю під час збирання [7].

Керуючись науково-технічним процесом і основами розподілу праці, спеціалізація є раціональною формою суспільної організації виробництва. Поглиблення спеціалізації та концентрації виробництва на всіх рівнях його організації є основним напрямком роботи з виробництва зерна в кожному регіоні, районі й господарстві. Спеціалізація зерновиробництва

веде до підвищення продуктивності праці, до зниження витрат на одиницю продукції, зростання рівня її рентабельності, а в кінцевому підсумку сприяє підвищенню конкурентоспроможності зерна на вітчизняному та світовому ринках.

Показниками щодо спеціалізації виробництва для сільськогосподарських підприємств є: земельні угіддя, площі посіву сільськогосподарських культур, їх розміри, способи і шляхи підвищення ефективності використання виробничого потенціалу, що потребує використання певного механізму підвищення ефективності зерновиробництва [4].

Оптимальними розмірами сільськогосподарських підприємств є такі, які при високому рівні механізації виробництва та наявності кваліфікованих трудових ресурсів забезпечують максимальний вихід продукції з одиниці земельної площі при найменших витратах праці та засобів виробництва. Важливою є проблема досягнення оптимального рівня спеціалізації сільськогосподарського виробництва, розв'язання якої в кінцевому підсумку зводиться до визначення раціональних розмірів аграрних підприємств різної спеціалізації з урахуванням їх юридичного статусу та вітчизняних зональних особливостей [1].

Спеціалізація виробництва дає можливість кожному підприємству вирощувати ті сільськогосподарські культури, які, за відповідних природно-кліматичних умов і наявності соціально-економічних факторів, можна виробляти найбільш ефективно. Вона є історично об'єктивним та закономірним процесом та визначається суспільним поділом праці, який виникає через суперечність між необмеженим зростанням потреб та обмеженістю виробничих ресурсів. Науково обґрунтоване розміщення сільськогосподарського виробництва за природно-економічними зонами і районами (поглиблена агроекологічна спеціалізація) дозволяє найбільш ефективно використовувати природні ресурси (сонячну енергію, ґрунти, клімат), тобто досягати високої ефективності використання сировинних, енергетичних і трудових ресурсів [8].

Об'єктом дослідження спеціалізації зернового господарства обрано сільськогосподарські підприємства Тернопільської області, які згруповано за часткою виручки від продажу зернових у виручці рослинництва (табл. 2).

Спеціалізація аграрних підприємств впливає на економічну ефективність діяльності, що можна простежити з даних табл. 2, звідки видно, що з підвищенням частки зерна у структурі товарної продукції суттєво зростає рентабельність зернової галузі. Зокрема, прибуток від реалізації 1 ц зерна є найвищим у підприємствах четвертої групи. Причому в четвертій групі підприємств найвищим є показник інтенсифікації – внесено коштів на 1 га зібраної площі зернових – 4842 грн, що у 2,8 разу більше, ніж у першій групі гос-

Вплив рівня спеціалізації зернових і зернобобових культур на економічну ефективність діяльності галузі в підприємствах Тернопільської області за 2011–2015 рр.

Показник	Групи підприємств за часткою виручки від продажу зернових у виручці рослинництва, всього, %				У т. ч. підприємства Зборівського району (2014 р.)
	I до 25	II 25,1–50,0	III 50,1–70	V 70,1 і більше	
Кількість підприємство-років, од.	61	696	509	186	19
Частка виручки від продажу зернових у виручці рослинництва, %	16,0	46,6	61,3	81,5	86,9
Середня площа ріллі на підприємстві, га	2251	1841	1638	1548	1911
Середня зібрана площа зернових і зернобобових, га	1743	1511	1321	1358	1611
Внесено коштів на 1 га зібраної площі зернових (інтенсифікація), грн	1706	3637	3972	4842	7678
Урожайність зернових і зернобобових з 1 га, ц	28,1	45,9	46,2	48,8	63,3
Продано зерна на 1 га зібраної площі зернових – усього, ц	12,9	33,4	37,8	39,7	66,1
Повна собівартість 1 ц проданого зерна, грн	132,17	144,96	163,76	165,98	122,87
Ціна реалізації 1 ц проданого зерна, грн	137,85	156,47	177,95	188,37	196,38
Отримано прибутку:					
на 1 ц проданого зерна, грн	5,68	18,51	14,19	22,39	73,51
на 1 га зібраної площі, грн	73,3	384,4	536,4	888,9	4859
Рентабельність зернової галузі, %	4,3	7,9	8,9	13,5	59,8

подарств. І урожайність є найвищою теж у четвертій групі господарств – 48,8 ц/га.

У жодній із груп підприємства не зазнають збитку, оскільки собівартість 1 ц є нижчою від ціни реалізації. Існує залежність в спеціалізованому виробництві між розмірами підприємства та обсягом виробленої продукції. При збільшенні розміру виробництва вихід продукції на одиницю ресурсів збільшується, стабілізується, а потім починає знижуватися. Тому подальше поглиблення спеціалізації в сільському господарстві повинно враховувати не лише зростання виробництва й якості продукції, а й дотримання законів екології, оскільки подальше поглиблення спеціалізації може навіть пригальмувати розвиток сільськогосподарського виробництва. Отже, з результатів досліджень можна зробити висновок, що можливості спеціалізації виробництва зерна ще далеко не вичерпані в багатьох підприємствах області.

ВИСНОВКИ

Ефективність виробництва зерна визначає його конкурентоспроможність на внутрішньому і зовнішньому ринках, тобто здатність до зростання обсягів виробництва, розширеного відтворення, підвищення заробітної плати, покращення добробуту, збільшення кількості робочих місць. У сільськогосподарських підприємствах Тернопільської області зернове ви-

робництво є однією з прибуткових галузей. У ході дослідження виявлено, що основними чинниками, які сприяють підвищенню економічної ефективності виробництва зерна, є збільшення площі посіву, тобто спеціалізація та підвищення урожайності. Нові технології підвищення урожайності можуть суттєво підвищити економічну ефективність виробництва зернових та ефективність аграрного виробництва в цілому, оскільки низька ефективність зерновиробництва не дає можливості використовувати наявні резерви зростання валових зборів зерна.

Вирішення проблеми підвищення економічної ефективності продукції зернового господарства має чітко регіональний характер. Це зумовлено як зростаючою відповідальністю регіонів за забезпечення потреб ринку зерном і виробами з нього, так і особливостями регіонального конкурентного середовища та чинників конкурентоспроможності на рівні регіону. Значну роль у формуванні ефективності діяльності регіональних підприємств, що займаються вирощуванням зернових культур, відіграє спеціалізація, змістом якої є можливість не розпорошувати свої ресурси, а зосередити їх на одному чи кількох напрямках виробництва.

Інтенсифікація зернового виробництва досягає високого рівня на основі внесення оптимальної кількості органічних і мінеральних добрив, розширення

посівів високоврожайних сортів, впровадження комплексної механізації на підприємстві, інтенсивних і індустріальних технологій, використання прогресивних форм організації та оплати праці з урахуванням кінцевого результату і широкого використання інновацій. ■

ЛІТЕРАТУРА

1. **Андрійчук В. Г.** Економіка підприємств агропромислового комплексу : підручник. Київ : КНЕУ, 2013. 779 с.
2. Економіка аграрного підприємства : підруч. для екон. і технол. спец. аграр. вищ. навч. закл. I–II рівнів акредитації / С. І. Михайлов, В. В. Ярова, Г. В. Заєць та ін. Київ : Укр. Центр духов. культури, 2004. 396 с.
3. **Забуранна Л. В.** Економічна ефективність виробництва зерна та шляхи її підвищення в сільськогосподарських підприємствах. *Економіка АПК*. 2014. № 3. С. 55–61.
4. **Малік М. Й., Шпикуляк О. Г.** Інституціоналізація аграрного підприємництва: трансформація та ефективність. *Економіка АПК*. 2010. № 7. С. 132–139.
5. **Пархомець М. К.** Конкурентоспроможність основних галузей сільського господарства за регіонами України: аналіз, проблеми і шляхи підвищення. *Інноваційна економіка АПК*. 2011. № 5. С. 93–106.
6. Стратегічні напрями розвитку сільського господарства України на період до 2020 року / за ред. Ю. О. Лупенка, В. Я. Месель-Веселяка. Київ : ННЦ «ІАЕ», 2012. 182 с.
7. **Чмирь С. М.** Напрями підвищення ефективності зерновиробництва. *Економіка АПК*. 2007. № 8. С. 21–24.
8. **Яворська Т. І.** Вплив спеціалізації на ефективність виробництва сільськогосподарської продукції у фермерських господарствах. *Збірник наукових праць Таврійського державного агротехнологічного університету. Сер.: Економічні науки*. 2013. № 3. С. 214–221.
9. **Яців І. Б.** Конкурентоспроможність сільськогосподарських підприємств : монографія. Львів : Український бестселер, 2013. 427 с.

REFERENCES

- Andriichuk, V. H. *Ekonomika pidpriemstv ahropromyslovoho kompleksu* [Economy of enterprises of the agro-industrial complex]. Kyiv: KNEU, 2013.
- Chmyr, S. M. "Napriamky pidvyshchennia efektyvnosti zernovyrobnytstva" [Areas of increasing the efficiency of grain production]. *Ekonomika APK*, no. 8 (2007): 21-24.
- Malik, M. I., and Shpykuliak, O. H. "Instytutsionalizatsiia ahrarnoho pidpriemnytstva: transformatsiia ta efektyvnist" [Institutionalization of agrarian entrepreneurship: transformation and efficiency]. *Ekonomika APK*, no. 7 (2010): 132-139.
- Mykhailov, S. I. et al. *Ekonomika ahrarnoho pidpriemstva* [The economy of the agrarian enterprise]. Kyiv: Ukr. Tsentrukhov. kultury, 2004.
- Parkhomets, M. K. "Konkurentospromozhnist osnovnykh haluzei silskoho hospodarstva za rehionamy Ukrainy: analiz, problemy i shliakhy pidvyshchennia" [Competitiveness of the main branches of agriculture in the regions of Ukraine: analysis, problems and ways of improvement]. *Innovatsiina ekonomika APK*, no. 5 (2011): 93-106.
- Stratehichni napriamy rozvytku silskoho hospodarstva Ukrainy na period do 2020 roku [Strategic directions of development of agriculture of Ukraine for the period till 2020]. Kyiv: NNTs «ІАЕ», 2012.
- Yatsiv, I. B. *Konkurentospromozhnist silskohospodarskykh pidpriemstv* [Competitiveness of agricultural enterprises]. Lviv: Ukrainyskyi bestseler, 2013.
- Yavorska, T. I. "Vplyv spetsializatsii na efektyvnist vyrobnytstva silskohospodarskoi produktsii u fermerskykh hospodarstvakh" [Impact of specialization on the efficiency of agricultural production in farms]. *Zbirnyk naukovykh prats Tavriiskoho derzhavnogo ahrotekhnolohichnoho universytetu. Ser.: Ekonomichni nauky*, no. 3 (2013): 214-221.
- Zaburanna, L. V. "Ekonomichna efektyvnist vyrobnytstva zerna ta shliakhy yii pidvyshchennia v silskohospodarskykh pidpriemstvakh" [Economic efficiency of grain production and ways of its increase in agricultural enterprises]. *Ekonomika APK*, no. 3 (2014): 55-61.